

INSTITUTIONAL SIGNIFICANCE OF FREE ECONOMIC ZONES IN REGIONAL ECONOMIC GROWTH

Rahimova Feruza Ikromovna

Master's Student, Bukhara State University

Abstract. This thesis analyzes the institutional role of free economic zones (FEZs) in regional economic growth. Free economic zones are considered as a mechanism for accelerating economic growth by improving the regional investment climate, developing industrial cooperation, and stimulating innovative activity. Also, based on the experience of Uzbekistan, directions for improving the institutional efficiency of FEZs are proposed.

Keywords: free economic zone, institutional environment, regional development, investment, economic growth, clustering.

MINTAQAVIY IQTISODIY O'SISHDA ERKIN IQTISODIY ZONALARNING INSTITUTSIONAL AHAMIYATI

Rahimova Feruza Ikromovna

Buxoro davlat universiteti, magistranti

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi mintaqaviy iqtisodiy o'sishda erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) institutsional roli tahlil qilinadi. Erkin iqtisodiy zonalar hududiy investitsion muhitni yaxshilash, sanoat kooperatsiyasini rivojlantirish hamda innovatsion faoliyatni rag'batlantirish orqali iqtisodiy o'sishni jadallashtiruvchi mexanizm sifatida baholanadi. Shuningdek, O'zbekiston tajribasi asosida EIZlarning institutsional samaradorligini oshirish yo'nalishlari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: erkin iqtisodiy zona, institutsional muhit, mintaqaviy rivojlanish, investitsiya, iqtisodiy o'sish, klasterlashuv.

Global iqtisodiyotda chuqur transformatsiya jarayonlari, ishlab chiqarish zanjirlarining qayta shakllanishi hamda kapital oqimlarining tezlashuvi sharoitida hududiy rivojlanish

masalasi davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylanmoqda. Zamonaviy iqtisodiy nazariyalarga koʻra, barqaror iqtisodiy oʻsish nafaqat makroiqtisodiy omillarga, balki institutsional muhit sifatiga ham bevosita bogʻliqdir. Institutsional iqtisodiyot maktabi vakillari, xususan, Douglass North iqtisodiy oʻsishning barqarorligi samarali institutlar, aniq qoidalar va mulk huquqi himoyasi bilan taʼminlanishini taʼkidlaydi. Shu nuqtai nazardan, erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) maxsus huquqiy, soliq va maʼmuriy rejim asosida faoliyat yurituvchi institutsional platforma sifatida mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishda muhim vosita hisoblanadi. EIZlar iqtisodiyotni hududiy diversifikatsiya qilish, sanoat ishlab chiqarishini kengaytirish, eksport salohiyatini oshirish hamda toʻgʻridan-toʻgʻri xorijiy investitsiyalarni jalb etishda samarali mexanizm sifatida namoyon boʻlmoqda. Bugungi kunda jahonda 3 mingdan ortiq erkin iqtisodiy zonalar faoliyat yuritmoqda va ular global savdo hamda investitsiya oqimlarining muhim qismini shakllantiradi. UNCTAD maʼlumotlariga koʻra, EIZlar koʻplab rivojlanayotgan mamlakatlarda sanoatlashuv va eksportni kengaytirishning asosiy drayverlaridan biri boʻlib xizmat qilmoqda. Oʻzbekiston sharoitida ham mintaqaviy iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish, yangi ish oʻrinlari yaratish va investitsiya faolligini oshirish maqsadida bir qator erkin iqtisodiy zonalar tashkil etildi. Jumladan, Navoi erkin iqtisodiy zonasi, Angren erkin iqtisodiy zonasi va Jizzax erkin iqtisodiy zonasi hududiy sanoat infratuzilmasini rivojlantirish hamda investitsion muhitni yaxshilashda muhim rol oʻynamoqda. Shu bilan birga, amaliyot shuni koʻrsatadiki, EIZlarning samaradorligi faqat imtiyozlar tizimi bilan emas, balki institutsional boshqaruv sifati, maʼmuriy tartib-taomillarning soddaligi, infratuzilmaning rivojlanganligi va mahalliy iqtisodiyot bilan integratsiya darajasiga bogʻliqdir. Ayrim hollarda EIZlar “enklav iqtisodiyot” sifatida shakllanib, mintaqaviy iqtisodiyot bilan yetarli darajada bogʻlanmay qolishi mumkin. Shu sababli, EIZlarni takomillashtirish masalasini institutsional yondashuv asosida tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifa

hisoblanadi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, mintaqaviy iqtisodiy o'sish omillarini chuqur o'rganish hamda erkin iqtisodiy zonalarining institutsional rolini baholash orqali hududiy rivojlanish siyosatini takomillashtirish imkoniyati yaratiladi. Tadqiqotda EIZlarning huquqiy-me'yoriy asoslari, boshqaruv mexanizmlari, investitsion rag'batlantirish tizimi hamda ularning mintaqaviy YaIM, eksport va bandlik ko'rsatkichlariga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Natijada, erkin iqtisodiy zonalar nafaqat iqtisodiy imtiyozlar maydoni, balki mintaqaviy rivojlanishning institutsional katalizatori sifatida qaralishi lozimligi asoslab beriladi. Mintaqaviy iqtisodiy o'sish nazariyasiga ko'ra, hududiy rivojlanish sur'atlari ko'p jihatdan institutsional muhit sifatiga bog'liq. Institutsional tizim samaradorligi esa investitsion faollik, ishlab chiqarish kooperatsiyasi va innovatsion rivojlanish darajasini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) alohida institutsional rejimga ega hudud sifatida mintaqaviy iqtisodiy o'sishni tezlashtiruvchi mexanizm hisoblanadi. Huquqiy va ma'muriy institutlarning roli. Erkin iqtisodiy zonalarining asosiy ustunligi – bu investorlar uchun barqaror va prognoz qilinadigan huquqiy muhit yaratishdir. Maxsus soliq va bojxona imtiyozlari, soddalashtirilgan ro'yxatdan o'tish tartibi, "yagona darcha" tizimi investitsiya xarajatlarini kamaytiradi. Masalan, Navoi erkin iqtisodiy zonasi hududida investorlar uchun yer ajratish, infratuzilmaga ulanish va bojxona rasmiylashtiruv jarayonlari markazlashtirilgan tartibda amalga oshiriladi. Bu esa investitsiya loyihalarini ishga tushirish muddatini qisqartiradi va kapital aylanish tezligini oshiradi. Institutsional barqarorlik natijasida hududda yuqori texnologik ishlab chiqarish loyihalari shakllangan bo'lib, bu mintaqaviy sanoatlashuv jarayonini tezlashtirgan. Infratuzilma instituti va sanoat kooperatsiyasi. Mintaqaviy iqtisodiy o'sishda infratuzilmaning rivojlanganligi hal qiluvchi omillardan biridir. EIZlar odatda tayyor muhandislik-kommunikatsiya tarmoqlari, logistika markazlari va transport aloqalari bilan ta'minlanadi. Masalan, Angren erkin iqtisodiy zonasi sanoat korxonalarini

temiryo‘l va avtomobil yo‘llariga yaqin joylashgani sababli ichki va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyati kengaygan. Natijada, hududda ishlab chiqarilgan mahsulotlarning eksport hajmi oshgan va mahalliy sanoat kooperatsiyasi rivojlangan. Bu holat shuni ko‘rsatadiki, EIZlar nafaqat alohida hudud, balki mintaqaviy ishlab chiqarish klasterlarining shakllanishiga xizmat qiluvchi institutsional platformadir. Investitsion institutlar va kapital oqimi. EIZlarning institutsional ahamiyati investitsiya jalb qilish mexanizmlarida ham namoyon bo‘ladi. Maxsus imtiyozli soliq siyosati va kafolatlar investorlar uchun risklarni kamaytiradi. Masalan, Jizzax erkin iqtisodiy zonasi tashkil etilgach, hududga bir qator xorijiy investitsiyalar jalb qilindi va yangi sanoat loyihalari ishga tushirildi. Bu esa mintaqada yangi ish o‘rinlari yaratish, aholi daromadlarini oshirish va hududiy YaIM ko‘rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qilgan. Demak, EIZlar kapital konsentratsiyasini ta‘minlovchi institutsional mexanizm sifatida hududiy iqtisodiy o‘shishning moliyaviy asosini mustahkamlaydi. Innovatsion institutlar va texnologik transformatsiya. Zamonaviy iqtisodiyotda o‘shish omili sifatida innovatsion rivojlanish alohida ahamiyat kasb etadi. EIZlar texnoparklar, ilmiy markazlar va ishlab chiqarish korxonalarini o‘rtasidagi hamkorlikni rag‘batlantiradi. Masalan, ayrim zonalarda yuqori qo‘shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, bu hududiy iqtisodiyotning xomashyo yo‘nalishidan sanoat va texnologik yo‘nalishga o‘tishiga yordam bermoqda. Shunday qilib, EIZlar iqtisodiy o‘shishning yangi sifat bosqichiga o‘tishda institutsional katalizator vazifasini bajaradi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, erkin iqtisodiy zonalarning mintaqaviy iqtisodiy o‘shishdagi roli faqat fiskal imtiyozlar bilan cheklanmaydi. Ularning haqiqiy samaradorligi institutsional muhit sifati, boshqaruv mexanizmlari, infratuzilma rivoji va mahalliy iqtisodiyot bilan integratsiya darajasiga bog‘liq. Shu bois, EIZlarni takomillashtirishda quyidagilar muhim: institutsional barqarorlikni kuchaytirish, hududiy klasterlashuvni rivojlantirish, raqamli boshqaruv tizimini joriy etish, samaradorlikni baholovchi indikatorlar tizimini

ishlab chiqish. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, erkin iqtisodiy zonalar mintaqaviy iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim institutsional mexanizm sifatida namoyon bo'ladi. Maxsus huquqiy, soliq va ma'muriy rejim asosida tashkil etilgan EIZlar hududiy investitsion muhitni yaxshilash, sanoat ishlab chiqarishini kengaytirish, eksport salohiyatini oshirish hamda yangi ish o'rinlari yaratishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, ular hududiy iqtisodiyotning diversifikatsiyasini ta'minlab, sanoat kooperatsiyasi va klasterlashuv jarayonlarini jadallashtirishga xizmat qiladi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, Navoi, Angren va Jizzax erkin iqtisodiy zonalarini hududiy sanoat infratuzilmasini rivojlantirish, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb etish hamda mahalliy ishlab chiqarish salohiyatini oshirishda muhim natijalarga erishgan. Biroq EIZlarning samaradorligi faqat fiskal imtiyozlar bilan belgilanmaydi. Ularning barqaror rivojlanishi institutsional boshqaruv sifati, infratuzilma rivoji, ma'muriy tartib-taomillarning soddaligi hamda mahalliy iqtisodiyot bilan integratsiya darajasiga bevosita bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, erkin iqtisodiy zonalarini rivojlantirishda institutsional yondashuvni kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, zonalarda samarali boshqaruv tizimini shakllantirish, hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirish, investitsiya jarayonlarini raqamlashtirish hamda EIZlar faoliyati samaradorligini baholovchi indikatorlar tizimini joriy etish zarur. Natijada, erkin iqtisodiy zonalar nafaqat investitsiya jalb qiluvchi hudud, balki mintaqaviy iqtisodiy o'sish va innovatsion rivojlanishning muhim institutsional katalizatori sifatida xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Navruz-Zoda B., Navruz-Zoda Z. *Regional tourism development based on marketing strategies.* – International Journal of Scientific Research, 2021.
2. Navruz-Zoda Z.B. *Entrepreneurship development and regional economic growth.* – International Journal of Business and Management Research, 2020.

3. Turdiyeva M.U. *Importance of innovations in industrial development of regions.* – International Symposium of Young Scholars Proceedings, 2024.
4. Umirov J.T. *Regional economic development through tourism services in Uzbekistan.* – American Journal of Business Practice, 2025.
5. Alimova Sh.A. *Development directions of tourism infrastructure in Bukhara region.* – Zien Journal of Social Sciences and Humanities, 2023.
6. Jalolov O.O. *Digital marketing technologies in increasing regional competitiveness.* – Marketing Journal, 2025.
7. Ramazonov M.D. *Marketing and economic development in the context of regional competitiveness.* – International Research Journal of Economics, 2022.
8. Navruz-Zoda B. *Regional economic development and marketing management mechanisms.* – International Scientific Conference Proceedings, 2021.
9. Turdiyeva M.U. *Investment attractiveness and industrial development of regions.* – International scientific conference materials, 2023.
10. Umirov J.T. *Entrepreneurship and regional economic development factors.* – International Journal of Economics and Management Studies, 2024.